

SIYASİ İLİŞKİLER KREDİ İLİŞKİLERİ ETKİLEŞİMİ: SOVYETLER BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU- TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1930-2000)

Ali BAŞARAN*

ÖZ

Siyasi ilişkiler ile kredi ilişkileri arasında bağlantı olduğu varsayımı Sovyetler Birliği-Türkiye ve Rusya Federasyonu-Türkiye örneğinde test edilmiştir. Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye kredi açtığı ya da açmadığı yıllar ile Türkiye'nin Sovyetler Birliği, Rusya Federasyonuna kredi açtığı yıllarda siyasi ilişkilerin yönünün (pozitif +, nötr ±, negatif-) bulunması amaçlanmıŐtır. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Katalogları yanısıra diğer kaynaklardan veriler toplanmıştır. Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkileri verilerinden elde edilen bulgular, siyasi ilişkiler ile kredi ilişkileri arasında bağlantı olduğu varsayımını doĐrulamıŐtır. Türkiye'nin SSCB'den kredi aldığı veya SSCB'nin Türkiye'den kredi aldığı yıllarda siyasi ilişkilerinin pozitif olması beklenir. Bulgular beklentiyi teyit etmiştir. Kredi alıŐ verisinin kesildiği yıllarda siyasi ilişkilerin negatif olması beklenir ki bulgular beklentiyi teyit etmiştir. RF-Türkiye kredi ilişkileri verileri ise varsayımı kısmen doĐrulanmıŐtır. Türkiye-Rusya Federasyonu siyasi ilişkileri negatif ekseninde iken kredi ilişkileri kesilmemiŐtir.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Rusya, Türkiye, kredi ilişkileri, kredi ilişkileri ve siyasi ilişkilerin etkileşimi

ABSTRACT

The hypothesis that there is a link between political relations and credits has been tested in the case of Soviet Union-Turkey and Russia-Turkey. The objective of the case study is to find the direction of political relations (positive+, neutral±, negative-) in the years that Soviet Union opened or not credits to Turkey and the direction of political relations in the years that Turkey opened credits to Soviet Union and Russian Federation. Datas derived from General Directorate of State Archives of the Prime Ministry of the Republic of Turkey and others sources. The findings from the Soviet Union-Turkey relations data fully confirm the assumption that there is a linear link between political relations and credit relations. Political relations are expected to be positive in the years when Turkey receives credit from the USSR or when the USSR obtains credit from Turkey. The findings confirmed

* Yrd. Doğ. Dr., Karabük Üniversitesi, İŞletme Fakültesi, Uluslararası İŐletmecilik Bölümü,
ORCID: 0000-0002-1870-2495, alibasaran3@hotmail.com.

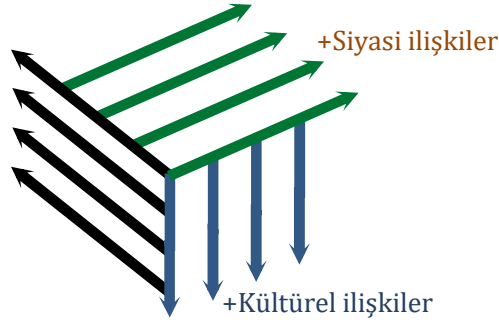
the expectation. Political relations are expected to be negative in the years when the credit exchange ceases. The findings confirmed the expectation. The case of credit relations of RF-Turkey has partly confirmed the assumption. While the political relations between Turkey and the Russian Federation were on the negative axis, credit relations were not cut off.

Keywords: Soviet Union, Russia, Turkey, credit relations, interaction of credit and political relations

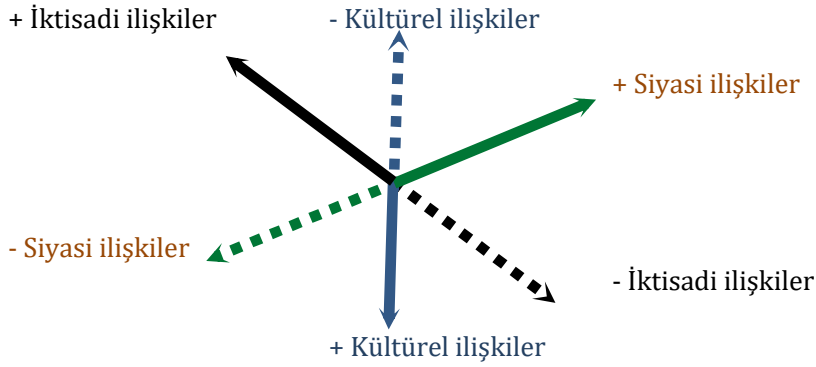
Dış politika siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkiler başta olmak üzere her çeşit ilişkinin yönetimi olarak tarif edilebilir. Tarihte ve günümüzde Avrupa devletlerinin dış politikalarının en önemli boyutlarından biri dış iktisadi ilişkilerdir. Avrupa devletleri tarihinde ticari ilişkiler oluşturma, iktisadi nüfuz yayma çabaları önemli yer tutmuştur ve hâlen de tutar. Örneğin İngiltere İmparatorluğuna yeni toprakların katılması silah gücü yanında tüccar, banker ve girişimcilerinin maharetine de bağlıydı (İskit, 2001).

Her bir ülkenin dış politikası terkiibinde siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerin oranı farklıdır. Örneğin, ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin dış politikalarında siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkiler müsaviyken Japonya ve Almanya'nın dış politikasında iktisadi ilişkilerin payı yüksektir. Belçika, Hollanda gibi küçük boy AB ülkeleri zaman zaman dış politikalarında uluslararası etik, insan hakları gibi konuları ön plana taşıyalar da iktisadi çıkarları dış politikalarının en başta gelen boyutudur. Singapur ve Hong Kong'un varoluşu ise dış iktisadi ilişkilerin sonucudur. Singapur, Hong Kong gibi ülkelerde dış iktisadi ilişkiler dış politikanın tamamına yakını oluşturur. Öte yandan, otoriter rejimle yönetilen veya demokrasinin henüz yerleşmemiş olduğu Kuzey Kore, Küba gibi ülkelerde, çoğunlukla popülist-milliyetçi söylemlere dayanan "sözde siyasi" gerekçelerle dış politikada siyasi ilişkilerin payı yüksektir, iktisadi çıkarlar, hatta toplumun asgari iktisadi ihtiyaçları dış siyasi ilişkilere feda edilebilmektedir (İskit, 2001), (Mueller, 2003:68).

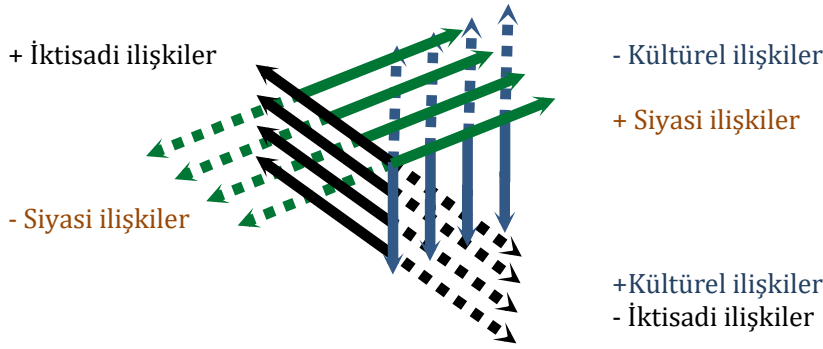
+İktisadi ilişkiler

Şekil 1: Dış ilişkilerin (siyasi, iktisadi, kültürel) düzlemleri, pozitif (+).

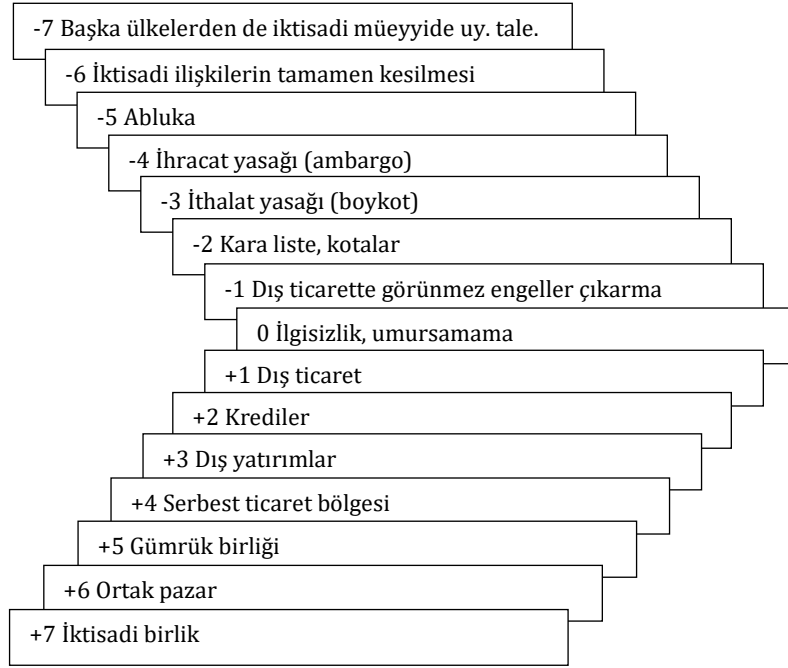
Şekil 2: Dış ilişkilerin (siyasi, iktisadi, kültürel) eksenleri, pozitif (+) ve negatif (-) yönler.

Şekil 3: Dış ilişkilerin (siyasi, iktisadi, kültürel) düzlemleri, pozitif (+) ve negatif (-).

Dış politikanın başlıca boyutlarının (siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkiler) ayırt edici niteliklerini ortaya koymak gerekir. Dış siyasi ilişkiler egemenlik hak ve yetkilerinin kazanılması, kullanılması ve korunmasını içerir. Dış iktisadi ilişkiler para ile ifade edilebilen, para ile ölçülen, hedefi iktisadi ihtiyaçları karşılamak olan ilişkiler olarak nitelenebilir. Kültürel ilişkilerin ayırıcı niteliği tarafların biri birini tanımaya yönelik faaliyetlerini içermesidir. Amaç para ya da güvenlik değil, karşı tarafı merak, karşı tarafla iletişim kurma ihtiyacıdır.

Dış iktisadi ilişkiler ekseninde pozitif ve negatif tarafta gösterilebilir. Pozitif dış iktisadi ilişkiler yedi aşama içerir. İki ülke arasında dış iktisadi ilişkilerin genellikle dış ticaret ile başladığını görürüz. İki ülke arasında siyasi ilişkiler aşama kaydettikçe, siyasi güven arttıkça, dış ticaret ile başlayan iktisadi ilişkilere yeni türler eklenir. Yedinci aşama sonrası siyasi birliktir. İki ülke arasında iktisadi ilişkilerin gerek hacmi gerek türleri arttıkça siyasi ilişkiler de kültürel ilişkiler de aşama kaydeder.

Şekil 4: Dış iktisadi ilişkilerin eksenin pozitif (+) ve negatif (-) tarafında sıralanması.

Ülkeler arasında kredi ilişkilerini Uluslararası İktisat anabilim dalı ile Uluslararası Siyasi İktisat anabilim dalı konu edinmektedir (Seyidoğlu, 1998: 2-3). Uluslararası İktisat ülkeler arasında kredi ilişkilerini faiz oranı farkıyla açıklar, faiz oranı düşük ülkeden faiz oranı yüksek ülkeye kredi akımını öngörür. Örneğin Japonya'da faiz oranları %2 iken, Rusya'da faiz oranı eklenen ülke risk primiyle net %2'yi aşıyorsa Japonya'dan Rusya'ya kredi akışı beklenir. Uluslararası Siyasi İktisat ise kredi akımı için Rusya'da faiz oranlarının Japonya'dan daha yüksek olmasının tek başına yeterli olmayacağını belirtir. Uluslararası Siyasi İktisat Japonya'dan Rusya'ya kredi akışının olması için iki ülke arasında bu akımı engelleyecek siyasi sorunların olmaması gerektiğini ya da Japonya'nın siyasi kazanç beklentisiyle kredi açacağı tahmininde bulunur. Uluslararası Siyasi İktisat ülkeler arasında iktisadi mazharlar ve iktisadi müeyyideleri açıklar.

Bir ülke yönetimi iktisadi müeyyide kararı aldığı ülkeye hem kamu hem de özel kaynaklardan kredi akışını durdurabilir. Ülkeler arasında kredi ilişkisi özel kişiler, kamu tüzel kişileri, uluslararası kurumlar arasında olabilmektedir. Özel kişiler kâr beklentisi ile kredi kullanırken kamu tüzel kişileri ve uluslararası kurumların siyasi kazanç umudu yüksektir. Müeyyide kararı alan devlet başka ülke ve uluslararası kurumları da müeyyide kararına katılmaya çabalar. İktisadi müeyyideler genelde ticaret ve ödeme sistemlerini kapsamaktadır.

1. İLGİLİ ÇALIŞMALAR, İLGİLİ ÖRNEK OLAYLAR

İktisadi desteklerle, siyasi yarar/menfaat temini çabasına veya tersine, siyasi kazanç temini için iktisadi müeyyidelere tarihi kayıtlarda çokça rastlanmaktadır. Osmanlıların verdiği bazı kapitülasyonlar siyasi kazanç temini çabasının tarihteki örneklerindedir. Avrupa'da, I. Françesko ile Şarlken (Charles Quint, V. Karl) Mart 1521'de Avrupa'nın hâkimiyeti mücadelesi başlamıştı. 25 Şubat 1525'te Şarlken'e esir düşen I. Françesko için Kanunî'den yardım istenmiştir. Şarlken ve kardeşi Ferdinand'a karşı Fransa ile Osmanlı'nın uzun süre birlikte hareket etmeleri gerektiğinden, siyasi kazanç temini için Fransa'ya 1535'te ticari ayrıcalıklar kapitülasyonlar bağışlanmıştır (Acartürk ve Kılıç, 2011, p. 6). 1571 Lepanto bozgunundan sonra İspanya'ya karşı Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya kapitülasyonlar bağışlanmıştır (İnalçık, 2015: 171).

İktisadi kazançların devamı için siyasi destek de söz konusu olabilmektedir. 1680'li yılların başında Osmanlı Devleti, Viyana seferine hazırlanıyordu. Papa'nın bütün Avrupa devletlerini Osmanlılara karşı ittifaka çağırmasına rağmen Fransa bu ittifaka yanaşmamıştır. Önceki siyasi yardımları nedeniyle Fransa, bahşedilen kapitülasyonlarının iptalinden zarar gördüğünü hatırlamıştır. Osmanlılar kapitülasyonlar vasıtasıyla Fransa'yı mukaddes ittifaktan ayırmışlardı (Acartürk ve Kılıç, 2011: 8). Bir diğer tarihi kayıt İngiltere'nin Osmanlı bağımsızlığını iktisadi çıkarları için koruma politikasına yönelmesidir. Lord John Russell, Osmanlı'nın bağımsızlığının tehlikeye düşmesi halinde İngiliz dış ticaret dengesinin alt üst olacağını ifade etmiştir (Acartürk ve Kılıç, 2011: 19). Ülkeler arasındaki her iktisadi düzenleme siyasi irade taşır ve siyasi sonuçlar doğurur. Osmanlı devletinin siyasi kazanç teminine yönelik verdiği kapitülasyonlar ilerleyen yüzyıllar içinde iktisadi ve siyasi zararlar doğurmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu sonrası Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iktisadi desteklerle siyasi kazanç temini çabasına veya tersine, siyasi kazanç temini için iktisadi müeyyidelere ya da mazharlara çokça rastlanmaktadır. İktisadi müeyyideler münferiden uygulanabildiği gibi uluslararası bir teşkilatın aldığı karara katılarak da uygulanabilmektedir. 1930'lu yıllarda Türkiye'de İtalya korkusu vardı. Bu nedenle İtalya'ya karşı, İtalya-Habeş harbi dolayısıyla, Akvam Cemiyetince kabul ve aza devletlere teklif edilen tedbirleri İcra Vekilleri Heyeti (bakanlar kurulu) 15 Kasım 1935'te onamıştır (No:3503, 1935). Akvam Cemiyetinin İtalya'ya kredi açılmaması ve ikrazatta bulunulmaması hakkındaki 14/10/1935 tarihli ikinci teklifi bilhassa dikkat çekicidir.

II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın iki düşman bloğa ayrışması sürecini anlamak için iktisadi ilişkiler ile siyasi ilişkiler etkileşimine odaklanmak gerekir. II. Dünya Savaşı yeni siyasi ve iktisadi düzen arayışlarını beraberinde getirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB arasındaki siyasi ihtilaflara iktisadi ihtilaflar da eklenmiştir. II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda iktisadi mazhar, himaye politikası ABD ve SSCB ihtilafını, ayrışmasını keskinleştirmiştir. Soğuk Savaş yıllarında ABD ve SSCB diğer ülkeleri

cezbetmek için iktisadi destekleme yöntemlerini kullanmışlardır. ABD ve SSCB merkezlerinde oldukları uluslararası iktisadi düzen oluşturma yarışına girmişlerdir. SSCB-ABD ihtilafından, rekabetinden Türkiye hem siyasi hem de iktisadi kazanç temin etmeye çabalamıştır.

Nasıl ki ülke içinde iktisadi bir düzene ihtiyaç varsa ülkeler arasında da iktisadi düzen oluşturma ihtiyacı doğmaktadır. Ülkeler arasında iktisadi düzenlemeleri öngören anlaşmalar iki taraflı, belli bir bölgeden ya da yerkürenin tüm kıtalarından katılımcılara açık olarak imzalanabilmektedir. 1944 tarihli IBRD ve IMF, 1947 tarihli GATT tüm kıtaları kapsarken 1957 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu belli bir alandaki iktisadi ilişkileri düzenlemeyi hedeflemiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD merkezli bir iktisadi dünya sistemi oluşturma çabaları SSCB'yi hareketlendirmiş, SSCB merkezli uluslararası siyasi-iktisadi-kültürel sistem kurma çabasını doğurmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası SSCB ile ABD'nin nüfuz rekabetine konu ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası ve akabindeki dünya iktisadi sistemini şekillendiren görüşmelerin dışında tutulmuş, 1944 Bretton Woods, 1947 GATT Cenevre, 1947-1948 Havana, GATT Annecy'e görüşmelerine katılamamıştır. ABD'de kurulan Batı merkezli dünya iktisadi sistemine sonraki yıllarda dâhil edilmiştir. SSCB tehdidi karşısında ABD himayesi başladıktan sonra iktisadi anlaşmalara Türkiye taraf kabul edilip ABD merkezli iktisadi sisteme eklenirken, SSCB önderliğindeki ülkelerle ilişkileri gerilemiştir.

Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasına (IBRD) katılması için hükümete 19 Şubat 1947'de yetki vermiştir.¹ Truman'ın nutkundan bir gün önce ABD Türkiye'yi 11 Mart 1947'de IMF ve IBRD'ye kabul etmiştir. Truman'ın 12 Mart 1947 tarihli "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım İçin Tavsiye" başlıklı nutku ile George Catlett Marshall'ın 5 Haziran 1947'de "İktisadi İyileşme İçin Avrupa Teşebbüsü Gereklidir" başlıklı nutku ABD ile taraftarı ve SSCB ile taraftarı arasında uluslararası iktisadi oluşumları, kurumları (Conference of European Economic Co-operation, CEEC ve Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu, Cominform) doğurmuştur. Türkiye'nin IMF ve IBRD'ye kabulünden sonra 12 Temmuz 1947'de, Paris'te Quai d'Orsay'da Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak için, Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (Conference of European Economic Co-operation, CEEC) adında bir örgütün kurucuları arasında yer almasına müsaade edilmiştir (Erhan, 1996: 280).

ABD ve SSCB 1944'te II. Dünya Savaşı sonrası dünya iktisadi düzeni için işbirliğine niyetli görünürken ilerleyen yıllarda SSCB, ABD'nin oluşumuna çabaladığı ABD merkezli dünya iktisadi sistemine katılmamıştır. SSCB II. Dünya Savaşı sırasında ortak düşmanlarına karşı ABD ile birlikte savaşırken II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası para ve tediye sistemini düzen-

¹ Bkz. 19 Şubat 1947'de kabul edilen 5016 sayılı kanun. Resmi Gazete, 25 Şubat 1947, Sayı 6541.

lemek için Bretton Woods'ta 1 Temmuz-22 Temmuz 1944'te toplanan konferansa SSCB adına Mikhail Stepanovich Stepanov başkanlığında geniş bir heyetle² iştirak etmiştir. SSCB heyeti Bretton Woods Son Senedini imzalamış ancak SSCB senedin onaylanmamasına karar vermiştir. SSCB, IMF ve IBRD'nin 8-18 Mart 1946'da Savannah, Georgia'daki kuruluş törenine de katılmamıştır.

SSCB, GATT'ın oluşumuna dahi katılmamıştır. 18 Şubat 1946'da Birleşmiş Milletler İktisadi ve Sosyal Konseyinin 1/13 numaralı kararıyla³ Uluslararası Ticaret ve İstihdam Konferansının toplanması öngörülmüştür (Neumann, 1970). Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 30 Ekim 1947'de ABD önderliğinde 23 ülke tarafından Cenevre'de imzalanmıştır.⁴ SSCB imzalayanlar arasında yoktur. 18 Şubat 1946 tarihli Birleşmiş Milletler İktisadi ve Sosyal Konseyinin 1/13 numaralı kararına istinaden Küba'da (Havana) 21 Kasım 1947'den 24 Mart 1948'e kadar süren Birleşmiş Milletler Ticaret ve İstihdam Konferansı toplanmıştır. SSCB Havana toplantısına katılmamıştır.⁵ Havana Ana Sözleşmesi fiiliyata geçirilmemiştir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesi SSCB'den II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'ye karşı ABD'den iktisadi mazhar, destek görmüştür. ABD-SSCB arasında ihtilafın daha da belirginleşmesinde ABD ve SSCB'nin⁶ Avrupa'ya iktisadi yardım teklifi etkili olmuştur. Truman'ın 12 Mart 1947 tarihli "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım İçin Tavsiye" başlıklı nutku ile George Catlett Marshall'ın 5 Haziran 1947'de "İktisadi İyileşme İçin Avrupa Teşebbüsü Gereklidir" başlıklı nutku ABD ile taraftarı ve SSCB ile taraftarı arasında uluslararası iktisadi oluşumları, kurumları (Conference of European Economic Co-operation, CEEC ve Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu, Cominform) doğurmuştur.

George Catlett Marshall, Sovyetler Birliği dâhil tüm Avrupa ülkelerini plandan yararlanmaya davet etmiştir (Erhan, 1996: 278). 2 Temmuz 1947'de Fransa, Büyük Britanya ve SSCB Dışişleri Bakanları Konferansı sona ermiştir. Fransa ve Büyük Britanya Marshall Planını SSCB olmadan yürütme niyetlerini açıklamışlardır. Molotov planın "Avrupa ülkelerinin iç işlerine karışmaya yol açacağını" söylemiştir (Kalijarvi, 1947). 27 Temmuz 1947'ye kadar SSCB, ABD'nin Avrupa'ya yardım planına katılmayacağını resmen açıklamamıştır (Erhan, 1996: 281).

² SSCB heyeti için bkz. (Bernkopf, 2014).

³ BMİSK kararları için bkz. http://www.un.org/en/ecosoc/docs/resdec1946_2000.asp (08.07.2016).

⁴ İmzalayan ülkeler listesi için bkz. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm (08.06.2016).

⁵ Havana Anasözleşmesini imzalayan ülkeler listesi için bkz. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf (09.06.2016).

⁶ 12 Temmuz 1947'de Bulgar Kabinesi 1947/48 yıllarını kapsayan 87 milyon dolaklık ticaret anlaşmasını Sovyet Rusya ile tamamladı. Yine 12 Temmuz'da Rus-Çek ticaret anlaşması Moskova'da akdedildi. 17 Temmuz 1947'de Macaristan Rusya ile ticaret paktı imzaladı (Kalijarvi, 1947).

Hary S. Truman 12 Mart 1947'de iktisadi yardım aracılığıyla siyasi fayda sağlamayı amaçlamıştır. Truman ifaderi dikkate değerdir; "...Eğer Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolü altına düşecek olursa, bu halin Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye üzerinde ciddi ve ani tesirleri olacaktır. Bu takdirde, karışıklık ve düzensizlik bütün Orta Şarka yayılabilir..." "Bu kader saatinde Yunanistan ve Türkiye'ye yardımda başarısız olursak bunun etkisi Doğuya da Batıya da ulaşacaktır." "Bu nedenle Kongre'den Yunanistan ve Türkiye'ye 30 Haziran 1948'de sona erecek müddette 400.000.000 USD tutarında yardım için yetki vermesini istiyorum." (Truman, 1947)⁷. Truman Doktrinini ilanıyla, soğuk savaşın dış ve iç gerekleri, karşılıklı olarak ideolojik ilkelere seslenme kılıfı altında birbirlerini beslemeye başlamıştır.⁸ Amerikalılara göre, savaşın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kargaşa yaratmış ve bu nedenle komünistler ve dolayısıyla Sovyetler güçlenmiştir. Bu halde Sovyet yayılması karşısında, Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasi olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. ABD bu noktada, İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasi ve ekonomik işbirliği içine sokarak bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istemiştir (Erhan, 1996: 275-276).

ABD ve SSCB Birleşmiş Milletlerin kuruluşunda işbirliği yapsalar da sonradan aralarındaki siyasi ihtilafa iktisadi konulardaki ihtilaf da eklenmiştir. ABD Dışişleri Bakanına sunulan rapor iktisadi konulardaki ihtilafı daha da belirginleşmiştir. George Cattlett Marshall'a George Kennan, William Clayton ve diğerlerinin⁹ hazırladığı ilk rapor 23 Mayıs 1947'de sunulmuştur (Erhan, 1996: 277). George Catlett Marshall 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesindeki "İktisadi İyileşme İçin Avrupa Teşebbüsü Gereklidir" başlıklı nutku¹⁰ hakkında Nâzım Poroy'un 27 Haziran 1947 tarihli yorumu dikkat çekicidir:

"Rusya, yapılan daveti, fazla bir tehalük göstermemekle ve gazeteleri «Dolar emperyalizmine» şiddetli hücumlarda bulunmakla beraber, kabul etmiştir, iktisadî bir şekilde başlamış olan bu görüşmelerin nihayet siyasî bir mecraya dökülmemesini akıl kabul edemez. Bugün zaten devletler ve

⁷ <http://www.americanrhetoric.com/speeches/harrystrumantrumandocctrine.html> içinde "Truman's Speech "A Fateful Hour" (1947)" başlıklı video için <https://www.youtube.com/watch?v=L2MQldviRtE>, ses kaydını dinlemek için <http://www.americanrhetoric.com/mp3clips/politicalspeeches/harrytrumandocctrine.mp3> bağlantısını açınız (06 Haziran 2017). Türkçe çeviri tam metin için bkz. (Korkmazcan, 2005, pp. Ek I a-d). BYEGM kaydı için bkz. <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1947-03-12>.

⁸ Truman'nın başlattığı Türkiye'ye askeri yardım Soğuk Savaştan sonra 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar sürdü. Bkz. Milliyet Gazetesi, 12 Ocak 1995, sf. 17.

⁹ <http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/history-marshall-plan/> (08.06.2016).

¹⁰ Tam metin için bkz. http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/documents/index.php?documentid=8-7&pagenumber=1 (07.06.2016). Dinlemek için <https://youtu.be/ML7LpdTFcwg>

milletler arasındaki işlerin «siyasî» ve «iktisadi» cephelerini birbirinden ayırmağa imkân yoktur. ...» (Poroy, 1947).

Soğuk Savaş yıllarında ABD-SSCB rekabeti siyasi, iktisadi ve kültürel boyutlarda süregitmiştir. ABD, SSCB rekabeti dünya siyasi-iktisadi sorunlarında işbirliğini sekteye uğratmış, nadir durumlarda ortak karara varabilmişlerdir. ABD ve SSCB, Birleşmiş Milletler çatısı altında iki kez iktisadi müeyyide kararı alabilmiştir. 1962'den 1994'e kadar, Namibya'daki ırkçı rejime son vermek amacıyla, kademeli olarak Güney Afrika'ya ve 1965'ten 1979'a kadar Rodezya'daki azınlık beyaz hükümete karşı iktisadi müeyyide uygulanmıştır. Soğuk Savaşın ardından BM çok sayıda iktisadi müeyyide kararı almıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası Güvenlik Konseyinin 6 Ağustos 1990 tarihli, 661 sayılı kararı ile iktisadi müeyyide kararı alınmıştır. BM, bu tarihten sonra Somali, Irak, Yugoslavya, Haiti, Liberya, Kamboçya, Libya, Kuzey Kore, Ruanda, Sierra Leone, Afganistan, İran, Kongo, Sudan gibi çeşitli devletlere karşı müeyyideler uygulanmıştır (Akkutay, 2014: 418).

2. YÖNTEM

Araştırma konusu siyasi tarih ile iktisat tarihinin kesişim kümesini oluşturmaktadır. Siyasi tarih ile iktisat tarihi yöntemlerinden yararlanılması uygun görülerek, "geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurduğu bağlantı sonucu tarihçi olayları yorumlar" bilinciyle hareket edilmiştir (Sander, 1973: 64). Siyasi ya da iktisadi olayların neden eksenlerinin pozitif ya da negatif tarafına yöneldiği ve eksenlerindeki hareketi bulunmaya çabalanmıştır.

Tarih, tarihçisi ile olayları arasında karşılıklı ve devamlı bir etkilenme süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmeyen bir diyalogdur (Sander, 1973: 62) yorumu benimsenerek, araştırma sorusu Uluslararası Siyasi İktisat anabilim dalının önerdiği yöntem (iktisadi ilişkiler-siyasi ilişkiler etkileşimi) ile cevaplandırılmıştır. Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye kredi ilişkileri iktisadi-siyasi ilişkiler etkileşimi çerçevesinde tahlil edilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma SSCB'nin tüm tarihi boyunca Türkiye'ye açtığı kredileri ve Türkiye'nin SSCB ve RF'ye açtığı kredileri siyasi ilişkiler-iktisadi ilişkiler etkileşimi çerçevesinde tahlil etmeyi amaçlamıştır. Araştırma 29 Ekim 1923'ten Yeltsin döneminin sonuna kadar (31 Aralık 1999) kadar yaklaşık 77 yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. Bu zaman diliminde iki siyasi hadise ilişkilerin yönünü değiştirmiştir. İlki SSCB'nin talepleri ikincisi SSCB'nin feshidir. Bu hadiselerin iktisadi ilişkileri, kredi ilişkilerini nasıl etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Siyasi ilişkiler ekseninin negatif tarafına seyrinin iktisadi ilişkileri nasıl etkilediği tespit edilmiştir. Araştırmanın hipotezi; "iktisadi ilişkiler ile siyasi ilişkiler arasında etkileşim vardır, Siyasi ilişkiler pozitif (+) yönde seyrederken iktisadi ilişkilerin de pozitif (+) yönde seyretmesi beklenir" olarak ifade edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Tarihi belgelere ulaşım sürecinde T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Katalogları, Cumhuriyet Arşivi Kataloglarından, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Ayın Tarihi arşivinden istifade edilmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu Devlet Arşivi kayıtları <http://www.statearchive.ru> adresinden tetkik edilmiştir. Milliyet gazetesi arşivinden yararlanılmıştır. Ulaşılan tarihi verilerin tasnif edilerek ilgili olanlar ayıklanmıştır. Ayıklanan tarihi verilerin yeterliği ve güvenilirliği tahkik ve tespit edilmiştir. Tarihi verilere ilişkin literatürdeki yorum ve değerlendirmelerin tasnifi, ayıklanması aşamasından sonra tüm veriler değerlendirilmiştir.

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Elbette siyasi olayların, iktisadi olayların, olguların oldukları şekilde aktarılmaları araştırmanın sonuçlarının sıhhati bakımından ayrı bir önem arz etmiştir. Bunun temini ancak geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasıyla mümkündür. Geçerlik ve güvenilirliğin makul düzeyde sağlanabilmesi için nitel çalışmaların üç temel aşaması olan verilerin toplanması, verilerin kaydedilmesi ve sonuçların yorumlanıp, raporlandırılmaları aşamalarında ayrı bir hassasiyet gösterilmiştir.

Mümkün olduğunca ilgili tüm verilere önyargısız erişilmeye çabalanmıştır.¹¹ Veriler tasnif ve tasvir edilmiştir. Verilerin güvenilirliği teyit edilmiştir. İki veri arasında tutarsızlık (rakam, tarih ya da çeviri farklılığı, olayın tespit, tanı ve yorumuna ilişkin fark) görüldüğünde, mümkünse asıl kaynağa ulaşılmış ya da aynı konuda bir üçüncü veri bulunmuştur. Tutarsızlığa çözüm bulunamaması durumunda tutarsızlık açıklanmış ya da genelde kabul gören görüş benimsenmiştir.¹²

İncelenen olaylar yorumlayıcı geçerlikle (interpretive validity), olabildiğince tüm unsurları ifade edilmiştir. Verilerin yorumunda literatürdeki çalışmalardan istifade edilmiştir. Kuramsal geçerliğin (iç geçerlik, theoretical validity) 3 sorusunu araştırmanın karşılayıp karşılamadığı değerlendirilmiştir ki, bunlar şöyledir:

- Araştırma anlamlı bir bütün oluşturuyor mu?
- Elde edilen bulgular, kavramsal çerçeve veya kuramla uyumlu mudur?
- Açık olmayan olgular ya da olaylar belirlenmiş midir?

Genellenebilir geçerlik (iç gerçeklik, generalizability validity) araştırma konusundan (Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye Örneği, 1930-2000) elde edilen bulgu ve sonuçların benzer diğer araştırmalarla doğrulanabildiği görülmüştür.

¹¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşiv Otomasyon Projesi devam ettiğinden bazı verilere ulaşılamamıştır.

¹² Örneğin SSCB'nin sona erdiği tarih.

Araştırma değerlendirmeci geçerlik kıstaslarını karşılamıştır. Literatüre ve insan yaşamında karşılaşılan sorunların çözümüne katkısı vardır. Araştırma süreci ve sonuçları açık, tutarlıdır. Başka araştırmacılar aynı konuyu tetkik etseler izlenecek araştırma süreci, bulgular ve sonuçların muadil olacağı düşünülmektedir.

Verileri toplarken literatürde mevcut ve çalışılan konuya katkı sunabilecek tüm belgelere ulaşılmaya çalışılmış¹³ ve kasti olarak hiçbir belge dışarıda bırakılmamıştır. Verilerin kaydedilmesi aşamasında ise araştırma konusu ile ilgili olan tüm veriler araştırmaya dahil edilmiş ve ulaşılabilen bilgilerden hiçbirisi kasten dışarıda bırakılmamıştır.

Yorumlama ve raporlandırma aşamasında araştırmacı yanlılığı ve yanlılığının makaleye yansımaması için konuyla ilgili eserleri bulunan başka bir araştırmacıdan yardım alınmış, görüşleri alınıp yazılan taslak metin güncellenerek çalışmaya son şekli verilmiştir. Bu surette nitel araştırmalar için hayati olduğunun bilinciyle lakin sağlanması, ölçülmesi güç olan geçerlik ve güvenilirlik önşartlarına riayet edildiği sonucuna varılmaktadır.

3. BULGULAR

3.1. SSCB'nin Türkiye'ye Açtığı Krediler

Türkiye'nin, SSCB'den siyasi ilişkileri pozitif iken kredi aldığı, siyasi ilişkileri negatif iken kredi almadığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin SSCB'den kredi aldığı 1930'lu, 1950'li yılların ikinci yarısında, 1960'lı ve 1970'li yıllarda siyasi ilişkiler pozitif eksendedir.

SSCB, Cumhuriyet Hükümetlerinin kredi kullandığı ilk ülkelerden birisidir. SSCB'nin Türkiye'ye verdiği ilk kredi Cumhuriyet Arşivi elektronik kayıtlarında bulunamamıştır. Soylu ve Коптевский SSCB'nin Türkiye'ye açtığı ilk kredinin Şubat 1930 tarihli ve 1.600.000 USD tutarında (Soylu, 2015: 245-246), (Коптевский, 2003: 79) olduğunu belirtmişlerse de kredinin belgelerine elektronik Cumhuriyet Arşivi kayıtlarında rastlanmamıştır. Коптевский Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kuruluşu öncesi SSCB katkısına değinmiştir. Merkez bankası faaliyetlerini ifa etmesi düşünülen konsorsiyum Mart 1930'da oluşturulmuştur.¹⁴ SSCB'den Vneştorbank¹⁵ 500.000 ruble ile konsorsiyuma katılmıştır. 11 Haziran 1930'da 1715 sayılı

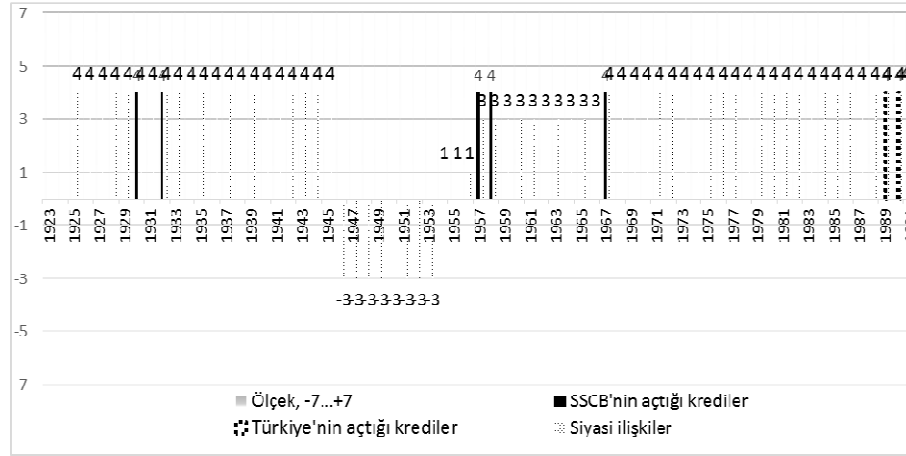
¹³ Dış İşleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı arşiv projesi sonuçlanmadığından bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=asAioqDafpY> ve http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-elektronik-arsiv-projesi-tanitim-konusmasi_-16-ocak-2015_-ankara.tr.mfa bazı belgelere doğal olarak ulaşılammıştır.

¹⁴ tbbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c058/b092/tbmm190580920224.pdf (19.02.2016).

¹⁵ Vneştorbank'ın 1920'li yıllarda İstanbul Şubesi vardı. Bkz. Salomatina S.A., "Russian and Soviet imperial banking in Asia in the 1890s — 1920s", Asian Imperial Banking History, Hubert Bonin, Nuno Valerio and Kazuhiko Yago (eds.), Banking, Money and International Finance: 3, London: Pickering & Chatto Publishers, 2015. P. 121-158. https://istina.msu.ru/media/publications/article/308/474/6538094/Salomatina_Imperial_banking_English_2015.pdf (22.02.2016).

kanunla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur. SSCB 200.000 rublelik C sınıfı¹⁶ TCMB hissesi satın almıştır (Коптевский, 2003: 79). SSCB'nin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kuruluşu öncesi Mart 1930'da oluşturulan konsorsiyuma katılması bir nevi kredi sayılabilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir merkez bankası kurmaya yeterli finansmanı olmadığından SSCB, konsorsiyuma katılarak TCMB'nin kuruluşuna iktisadi katkıda, mazharda, bulunmuştur.

Şubat 1930'da açılan ilk krediden yaklaşık iki yıl sonra T.C. Hükümeti heyetinin Nisan-Mayıs 1932'de SSCB ziyareti sırasında, 6 Mayıs 1932'de Türkiye'ye, Sovyet üretimi teçhizat için 20 yıl içinde Türk malları sevkiyatları ile ödemeli 8 milyon altın dolarlık kredinin tahsis edilmesi hususunda ilke sözleşmesi sağlanmıştır.¹⁷ Bu krediyle SSCB, Batı ile yakınlaşmaya başlayan Türkiye'yi kendi tarafına daha fazla çekmeyi amaçlamıştır (Ertem, 2013: 160). Açılan kredi sayesinde ve Sovyet teknolojisi yardımıyla Kayseri ve Nazilli'de dokuma fabrikaları inşa edilmiştir. Her ikisi de Başbakan İnönü tarafından "Sovyet sanayiinin mükemmel eserleri ve ebedi dostluğun simgesi" olarak nitelendirilmiştir.¹⁸

Şekil 5: Türkiye-SSCB siyasi ilişkileri, SSCB'nin Türkiye'ye açtığı krediler, Türkiye'nin SSCB'ye açtığı krediler, 1923-1991.

¹⁶ TCMB hisse sınıfları için bkz. (TCMB, 2011, pp. 4-5).

¹⁷ 24 Mayıs 1934'te "Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı Hükümetleri arasında sekiz milyon Amerikan dolarlık kredinin tahakkukuna dair protokol" imzalandı. Protokol metni için bkz.: <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?80443> (19.02.2016). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Katalogları Tarih :16/2/1935 Sayı :1986 Dosya :431-41 Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :51.10..3. belgede "...8 000 000 altın dolarlık kredi ..." tabiri geçmektedir.

¹⁸ http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html (19.02.2016). Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası açılış töreni 16 Eylül 1935 görüntüleri için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=VFQXkOhINGY&feature=share> (02.03.2017).

1930'lu yıllardan 1960'lı yılların ikinci yarısına kadar hükümetler arası kredi alışverişi akamete uğramıştır. SSCB'nin 30 Mayıs 1953 tarihli notasıyla taleplerinden resmen vazgeçmesi sonrasında SSCB ilgili kuruluşları ile İş Bankası Temmuz 1957'de, Sümerbank ise Mart 1958'de kredi anlaşması yapmıştır. Bu anlaşmalar hükümetler arası anlaşma niteliğinde değildir. 25 Mart 1967'de 7 sanayi tesisine ilişkin, "Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Bazı Sınai Tesisler Kurulması İçin Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye'ye Teslim Edilecek Teçhizat ve Malzeme ile Sağlanacak Teknik Hizmetlere ve Bunlarla İlgili Ödeme Şartlarına Dair Anlaşma ve Eki" imzalanmıştır.¹⁹ Türkiye'ye 200 milyon USD tutarında kredi açılması, kredinin yıllık anapara ve faiz ödemelerinin Türk malları ile yapılması esasına dayanan anlaşmanın imzalanması II. Dünya Savaşı sonrası iktisadi ilişkilerde bir dönüm noktasıdır. Türk mallarının SSCB pazarında yayılmasında büyük rol oynayan ve "özel hesap" olarak bilinen, 1995 yılı sonunda tasfiye edilen bu düzenlemeyle Türkiye önemli sınai tesisler kazanmıştır.

Tablo 1: SSCB'nin Türkiye'ye Açtığı Kredi Anlaşmaları

Kredi anlaşması tarihi	Kredi limiti	Kredi türü
Şubat 1930	1.6 milyon USD	Tüketim malları ithalatı kredisi
6 Mayıs 1932	8 milyon altın dolar	Yatırım malları ithalatı kredisi
24 Temmuz 1957	3.4 milyon ruble	İş Bankasına açılan kredi
Mart 1958	1.018.525 USD	Sümerbank için dokuma tezgâhı ²⁰
25 Mart 1967	200 milyon USD	Yatırım malları ithalatı kredisi

3.2. İktisadi-Siyasi İlişkiler Etkileşimine Göre Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Açtığı Kredilerin Tahlili

Kamu kesiminin bir ülke ekonomisi içindeki payı arttıkça özel kesim daralır, iktisadi özgürlükler geriler. SSCB'de özel teşebbüse yer olmadığı için, SSCB'nin dış iktisadi ilişkileri SSCB yönetimi tarafından belirlendiğinden, SSCB siyasi iradesinin Türkiye-SSCB iktisadi ilişkilerinde %100 etkin olduğu söylenebilir. SSCB dış iktisadi ilişkilerinin %100 oranında SSCB yönetimine belirlenmesinin nedeni SSCB'nin iç iktisadi ve siyasi yapısından kaynaklanmıştır. Ülkelerin iç iktisadi ve siyasi yapısı dış iktisadi politikalarını etkiler. Merkezi plan ekonomisi uygulanan Doğu Bloku ülkelerinin karşılıklı iktisadi ilişkilerinde kamu hukuku kişilerinin payı %100'e yakındı.

Serbest piyasa ekonomisi uygulanan iki ülke arasında iktisadi ilişkilerde özel hukuk kişilerinin payı yüksektir. SSCB'nin yaklaşık 70 yıllık tarihini (29 Aralık 1922-25 Aralık 1991) genel olarak değerlendirdiğimizde, üretimin tamamına yakınının (planlı dönemle²¹ artan orada) kamu kesimince gerçekleştirildiğini görürüz. SSCB ekonomisinde özel kesimin mal ve hizmet

¹⁹ Anlaşma metni için bkz.: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12611.pdf>

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi Sekseninci İnikat, 13 Haziran 1958, Devre 11, Cilt 4, İçtima 1, sf 476.

²¹ 1929 yılının nisan-mayıs aylarında toplanan Komünist Partinin XVI. kongresinde ilk beş yıllık plan onaylandı. Geçmişe geçerli olmak üzere 1928 yılı ekiminden itibaren yürürlüğe kondu (Çelebican, 1973: 259).

üretimindeki payı çok küçüktü. Batı ülkelerinin ekonomileri ile karşılaştırıldığında SSCB ekonomisi dış iktisadi ilişkilere fazlaca kapalıydı.

Türkiye'nin kredi sözleşmesi imzaladığı sırada sözleşme tarafı ülkeyle siyasi sorun yaşanmadığı ya da siyasi sorun var ise de siyasi yakınlaşma vesilesiyle kredi verdiği ya da Türkiye'ye kredi verildiği tahmin edilebilir. SSCB-Türkiye arasında kredi alışverişi siyasi ilişkilerin pozitif olduğu yıllarda gerçekleşmiştir. 17 Aralık 1925 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile İçtimai Şuralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükümeti Arasında İmza Olunan Bitaraflik Muahedenamesiyle Merbutu Olan Üç Protokol (I, II ve III) (Türk-Rus Muahedenamesi)²²" ile SSCB'nin anlaşmayı fesh etmek arzusunu beyan eden yazılı metnin²³ tarihi, 19 Mart 1945, arasında siyasi ilişkiler ekseninin pozitif tarafındaki yıllarda, kredi ilişkileri kurulup ve yürütülmüştür. Şekil 5'te gösterildiği gibi 1945'e kadar Türkiye-SSCB siyasi ilişkileri, siyasi ilişkiler ekseninin pozitif tarafında +4 (iktisadi yardım) seviyesindeydi.

Bir ülkenin siyasi tanımlamasından (demokratik, sosyalist cumhuriyet, halk cumhuriyeti vb.), mensup olduğu bloktan (Doğu, Batı, Bağlantısız) yola çıkarak, bu ülkenin Soğuk Savaş yıllarında dış iktisadi ilişkilerinin ve dış kültürel ilişkilerinin tahmini mümkündür. Örneğin Türkiye, Batı Bloğunda yer aldığından dış ilişkilerinde mensubu olduğu Batı Blok'u ülkelerinin payı yüksekti. Bu iki blok dışındaki bağlantısız ülkelerin dış siyasi, dış iktisadi, dış kültürel ilişkilerinin tahmini karmaşıktı. Bağlantısız ülkeleri kontrol etmek, nüfuz etmek, kendi tarafına çekmek için ABD ve SSCB çabılıyor, iktisadi mazharlar öneriyordu.

SSCB mümkün olduğunca piyasa ekonomisi uygulanan ekonomilerle dış iktisadi ilişkilerden kaçınıyor daha ziyade Doğu Bloku ülkeleri ile dış ekonomik ilişkiler yürütüyordu (Goodrich, 1991: 602). SSCB'nin serbest piyasa ekonomileri ile mümkün olduğunca dış ticaretten kaçınmasının iki temel nedeni vardı. İlki dış ticaretten iki tarafın kazançlı çıkmayıp bir tarafın zarar göreceğine ilişkin fikri sabit, önyargıydı, dış ticaretin sömürü yöntemlerinden birisi olduğuna olan inançtı. Diğer neden ise serbest piyasa ekonomilerinde dış ticaret ürünlerinin fiyatı, piyasa koşullarına göre artıp azalabiliyordu. Dış ticarete konu malların talebi değişebiliyordu. Bu durumda Gosplan'ın hesapları tutmayabiliyordu (Çelebican, 1973). Türkiye Batı Bloğunda yer aldığından ve karma ekonomik modeli uyguladığından, SSCB'nin dış ticaret tercihlerine uygun değildi.

II. Dünya Savaşı öncesi siyasi ilişkiler ekseninin pozitif tarafında seyreden SSCB-Türkiye siyasi ilişkileri 19 Mart 1945 sonrası negatif tarafa yöneldi. SSCB'nin siyasi talepleri, siyasi ilişkilerin negatif tarafa yönelmesine, negatif siyasi ilişkiler ise iktisadi ilişkilerin bir süre sonra kesilmesine neden oldu. Eğer SSCB 17 Aralık 1925 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile İçtimai Şuralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükümeti Arasında İmza Olunan Bitaraflik

²² Anlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?77814> (23.02.2017) ve <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/306.pdf> (23.02.2017).

²³ Metin için bkz. (Gürün, 2010, pp. 276-277).

Muahedenesiyle Merbutu Olan Üç Protokol (I, II ve III) (Türk-Rus Muahedenesi)'ni fesh etmek arzusunu beyan eden yazılı metni²⁴ 19 Mart 1945'te vermeseydi, Türkiye'den arazi ve üs talebine kalkışmasaydı, Türkiye'nin NATO'ya girmesi hem düşünülemez hem de SSCB'nin muvafakatini almak mecburiyeti dolayısıyla mümkün olamazdı (Gürün, 2010: 315). SSCB 19 Mart 1945 sonrası bozulan siyasi ilişkileri düzeltmek için siyasi taleplerinden 30 Mayıs 1953 tarihli notasıyla resmen vazgeçip Türkiye'ye iktisadi kolaylıklar sunması, Edward Azar ölçeğine göre²⁵, SSCB-Türkiye siyasi ilişkilerini +1'den +4'e iletirmek istediğini göstermektedir.

SSCB'nin siyasi talepleri sonrası kesilen iktisadi ilişkiler, Stalin'in ölümü sonrası taleplerden vazgeçilince yeniden başladı. 1946'da dış ticaret sıfırdı.²⁶ 1953'te SSCB'den ithalat yapmayan Türkiye 1954 ve 1955'de toplam 11.700.000 USD'lik alım yaptı. SSCB pozitif iktisadi ilişkileri dış ticaretten sonraki aşamaya (şekil 4'de +2) taşımak istedi, iktisadi yardım önerdi. İş Bankasından Avrupa'nın önde gelen cam firmalarına ortaklık teklifi veya teknoloji yardımı talebi, söz konusu teknolojinin hayli zor olduğu ve Türkiye gibi ülkelerde düzcama üretimine kalkışılmasının kaynak israfı olacağı gerekçesiyle reddedildi. Aynı tarihlerde destek Sovyetler Birliği'nden geldi. Sovyet Rusya'nın Hafif Sanayi Bakanı, dönemin Başbakanı Adnan Menderes'i ziyaret ederek, Batılı ülkelerin kurmaktan çekindiği tüm fabrikaları kurmaya hazır olduklarını belirtti (Şişecam, 2015). SSCB'nin iktisadi yardım teklifine 1956 Şubat ayında Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Rusya'dan ne askeri ne de iktisadi hiçbir yardım kabul edemeyiz. Çünkü bu yardımın karşılığının neye mal olacağını hesap edecek kadar tecrübemiz ve mantığımız vardır" şeklinde tepki göstermesi dikkat çekicidir (Başaran, 2014: 52).

1950'li yılların ikinci yarısında Türkiye, SSCB'den tekrar kredi almaya başladı. ABD'ye göre yurtdışı kredileri SSCB'nin izlediği dış politikanın bir aracıydı. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 20'nci Kongresinin (14-25 Şubat 1956) ardından ABD Hariciye Vekili Foster Dulles yeni Sovyet politikasının dikkatle takip edildiğini, Ortadoğu'da siyasi kazanç temin eden SSCB'nin yeni emeller peşinde koştuğunu ve "Kremlin'in diğer devletlere iktisadi yardım teklifi, hedef tuttuğu milletlere komünizmi aşılama gayesi gütmektedir." demiştir.²⁷

1957'de İş Bankası ile SSCB ilgili kurumu kredi anlaşması imzaladı. 1954'te İş Bankası Türkiye'de bir düzcama tesisi kurulması fikrini gündeme getirdi. Teknolojiyi yenilemek için Batı'da bir firmayla ortaklık yapmaya hazır olan Şişecam yetkilileri bu konu üzerinde düşünüyordu. 1954 yılında

²⁴ Metin için bkz. (Gürün, 2010, pp. 276-277).

²⁵ Edward Azar siyasi ilişkiler ölçeği için bkz. Önder Arı, (1977), Uluslararası İlişkiler Bakımından Türkiye ve Komşuları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No: 396, sf. 23-24, 29.

²⁶ ("Foreign Trade Statistics Vneshniaia Targovlia (Supplement), 1965, No.11 Foreign Trade of the USSR in the Postwar Years," 1967, p. 44).

²⁷ Milliyet gazetesi, 27 Şubat 1956, 26. 1, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1956/02/27> (27.02.2017).

Yabancı Sermaye Kanunu'nun yürürlüğe girmesi de umutları arttırmıştı. Avrupa'nın önde gelen cam firmalarına götürülen ortaklık veya teknoloji yardımı teklifi reddedildi. Destek Sovyetler Birliği'nden geldi. Sovyet Rusya'nın Hafif Sanayi Bakanı, dönemin başbakanı Adnan Menderes'i ziyaret ederek, Batılı ülkelerin kurmaktan çekindiği tüm fabrikaları kurmaya hazır olduklarını belirtti. Bunun sonucunda 1957'nin nisan ayında Ankara'da İş Bankası'nda protokol imzalandı. Mayıs ayında ise anlaşmayı imzalamak için bir heyet Sovyetler Birliği'ne gitti. Rusya'da iki düzcam fabrikasının incelenmesinin ardından, uzun süren toplantılar ve değerlendirmeler yapıldı, Genel Müdür Şahap Kocatopçu yönetimindeki ekip anlaşma imzalandı. Anlaşma kapsamında, Şişecam 46 kişiyi 6 ay süreyle eğitim için Rusya'ya gönderecek, Rusya'dan ise fabrikanın kurulması için 60 uzman Türkiye'ye gelecekti (Şişecam, 2015). Türkiye İş Bankası temsilcileri ile Sovyet Rusya arasında 24 Temmuz 1957'de Moskova'da imzalanan anlaşma gereğince Rusya biri cam diğeri soda fabrikası olmak üzere iki fabrika inşa edecekti.²⁸ Türkiye'ye %2,5 faizle, üç yıllığına 3,4 milyon ruble kredi açıldı ve SSCB üç buçuk yıl boyunca üretilen malı alım garantisi verdi (Tellal, 2000: 145). SSCB ticaret heyeti Ağustos 1957 sonu Ankara'da iş adamları ve hükümet erkânı ile temaslarda bulunmuş ve kurulacak iki fabrika üzerinde anlaşılmıştı.²⁹

SBKP 20'inci Kongresi sonrası SSCB'nin 30 Mayıs 1953 tarihli notasıyla siyasi taleplerinden resmen vazgeçmesinin ardından tekrar kurulan iktisadi ilişkiler 1960'lı yıllarda aşama kaydetti.³⁰ Toplam ihracat içinde Doğu Bloku ülkelerinin payı 1955'te %21,9, 1956'da %19,6, 1957'de %18,3 iken toplam ithalat içindeki pay sırasıyla %15,7, %14,6, %18,8 seviyesindeydi (Akis, 1958: 22). Türkiye ile Batı Bloku ülkeleri (özellikle ABD) arasında 1960'lı yılların ilk yarısında yaşanan siyasi olumsuzluklar Türkiye'yi genelde Doğu Bloku ülkeleri özelde SSCB ile dış iktisadi ve kültürel ilişkilerini arttırmaya yöneltti. Bu durumu Tarık Burhan Sesylmaz şöyle ifade ediyor:

"Son yıllarda politik ilişkilerimizin de daha olumlu bir şekil almasının etkisiyle, memleketimizle Sovyetler Birliği arasındaki dış ticaret ilişkilerinin hacmi önemli ölçüde genişlemiştir. Şüphesiz diğer batılı devletlerin Doğu Bloku ile ticari münasebetlerini geliştirmek yolunda çaba göstermelerinin ve bu alanda gerçekten dikkati çekecek bir artışın sağlanmış olmasının da, memleketimizin Sovyetler Birliğine ticari ilişkiler bakımından yakınlaşmasının rolü büyüktür." (Sesylmaz, 1967).

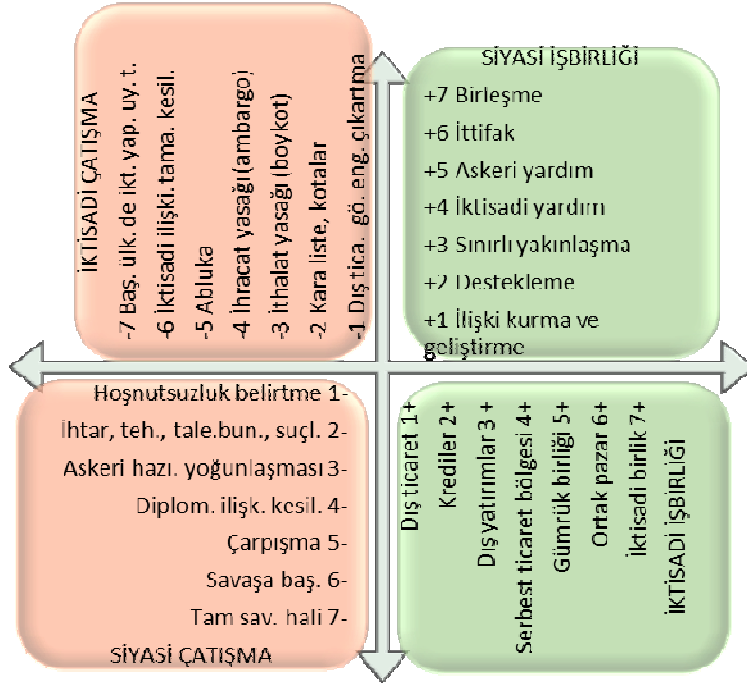
SSCB'nin siyasi taleplerinden vazgeçmesi sonrası iktisadi ilişkilerin 1954'te ilk aşamadan (dış ticaret) başlayıp 1960'lı yıllarda ikinci aşamaya

²⁸ Milliyet gazetesi, 25 Temmuz 1957, sf. 1, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1957/07/25> (24.02.2017).

²⁹ Milliyet gazetesi, 30 Ağustos 1957, sf. 1, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1957/08/30>, Milliyet gazetesi 01 Eylül 1957, sf.1., <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1957/09/1>, (27.02.2017).

³⁰ 1964 dış ticaret hacmi 17.2 milyon Ruble idi ("Foreign Trade Statistics Vneshniaia Targovlia (Supplement), 1965, No.11 Foreign Trade of the USSR in the Postwar Years," 1967, p. 44).

(dış krediler) geçmesi şekil 6'daki iktisadi ilişkiler aşama sıralamasına uygundur.

Şekil 6: Siyasi ve İktisadi İlişki Türlerinin Kartezyen Koordinat Sistemindeki Yeri
Kaynak: (Başaran, 2015, p. 142).

II. Dünya Savaşı öncesi pozitif tarafta seyreden SSCB-Türkiye siyasi ilişkileri II. Dünya Savaşı sonunda negatif tarafa yönelmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında SSCB'ye karşı blokta yer verilmiştir/edinmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası SSCB talepleri nedeniyle Batı Bloğunda yer almak istediğinden Türkiye'nin dış iktisadi ve kültürel ilişkilerinde Batı ülkelerinin payı artmıştır.

II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye SSCB'den kredi almışken, siyasi ilişkiler 1945'ten 1954'e kadar negatif tarafta seyredip 1954'ten sonra pozitif tarafa geçse de kredi ilişkileri 1960'lı yılların ikinci yarısına kadar kesilmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısında SSCB, Türkiye'ye tekrar hükümetler arası kredi açmıştır. SSCB 1950'li ve 1960'lı yılların ikinci yarısındaki kredileri siyasi yakınlaşma, yarara vesile olarak açmıştır.

3.3. Türk Eximbank'ın SSCB'ye Açtığı Krediler

1989'a kadar Türkiye SSCB'den kredi almışken 1989'da Eximbank vasıtasıyla Türkiye, SSCB'ye kredi açarak kreditor ülke konumuna geçmiştir. 1989'da iki kredi anlaşması çerçevesinde 300 milyon USD'lik krediyle başlayan borç ilişkisi, giderek artan ticari kredi limitleriyle devam etmiştir (Kalkay, 1999: 86). 1989-1991 arasında Eximbank'ın SSCB'ye açtığı toplam

800 milyon USD'ye ulaşan krediden ödeme sorunları nedeniyle 599 milyon USD'lik kısmı kullanılmıştır (Tagirov, 1999: 85), (Kalkay, 1999: 86).

Türk Eximbank tarafından SSCB ve RF'ye kullanılan krediler mal ve proje kredileri olarak iki grupta toplanmıştır. Mal kredileri kapsamında 18 Nisan 1989, 28 Temmuz 1989, 20 Aralık 1990 ve 28 Mayıs 1991 tarihlerinde Vneşekonombank ile imzalanan kredi anlaşmaları çerçevesinde SSCB'ye 800 milyon USD tutarında kredi tahsis edilmiş 600 milyon USD'si kullanılmıştır. Söz konusu kredi kapsamında, temizlik malzemesi, ilaç, tekstil, fındık, naylon iplik, ekmek mayası, tıbbi malzeme, dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları, ara malları, işlenmiş tarım ürünleri, buğday, un, arpa ve makarna ihracatı finanse edilmiştir (DPT, 2000: 153-154).

18 Nisan 1989'da Eximbank ile Sovyetler Birliği Dış Ekonomik İlişkiler Bankası Vneşekonombank arasında 150 milyon USD'lik 4 yıla kadar vadeli "alıcı kredisi" anlaşması imzalanmıştır. Buna göre Sovyetler Birliği'ne ihracat yapanlara malların bedeli, Türkiye'deki ticari bankalar kanalıyla peşin olarak ödenecekti.³¹ Kredi SSCB'nin Türkiye'den mal alımını teşvik amacına yönelikti. Eximbank 28 Temmuz 1989'da SSCB'ye 150 milyon USD'lik "alıcı kredisi" açmıştır. Böylece SSCB'ye açılan kredi 300 milyon USD'ye çıkmıştır.³² Eximbank ile Vneşekonombank arasında 30 Kasım 1990'da imzalanan çerçeve anlaşması ile 300 milyon USD tutarında ihracat kredisi sağlanması öngörülmüştür.³³ SSCB bu krediler ile Türkiye'den ev temizlik malzemeleri, makineler, giyecek, ayakkabı, inşaat malzemeleri vb. satın almıştır. Eximbank SSCB'ye Aralık 1990 ve Mayıs 1991'de 200 milyon USD'lik iki yıl vadeli kredi kullanmıştır (Коптевский, 2003: 324).

Tablo 2: Türk Eximbank'ın SSCB'ye Açtığı Kredi Anlaşmaları

Kredi anlaşması tarihi	Kredi limiti	Kredi türü
18 Nisan 1989	150 milyon USD ³⁴	İhracat kredisi
28 Temmuz 1989	150 milyon USD ³⁵	İhracat kredisi
<u>Temmuz 1990*</u>	<u>350 milyon USD</u>	<u>Yatırım kredisi</u>
20 Aralık 1990	300 milyon USD ³⁶	İhracat kredisi
28 Mayıs 1991	200 milyon USD ³⁷	İhracat kredisi
Açılan toplam	800 milyon USD	
Kullanılan toplam	600 milyon USD	

* Uygulama protokolü 15 Aralık 1995'te RF ile imzalanmıştır. Açılan kredi toplamına dâhil edilmemiştir.

³¹ Milliyet Gazetesi, 19 Nisan 1989, sf. 5.

³² Milliyet Gazetesi, 18 Temmuz 1989, sf. 5.

³³ Milliyet Gazetesi, 17 Aralık 1990, sf.5.

³⁴ Milliyet Gazetesi, 19 Nisan 1989, sf.5.

³⁵ Milliyet Gazetesi, 18 Temmuz 1989, sf. 5.

³⁶ Milliyet Gazetesi, 21 Aralık 1990, sf.5.

³⁷ Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1991, sf. 5.

3.4. İktisadi-Siyasi İlişkiler Etkileşimine Göre Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne Açtığı Kredilerin Tahlili

Türkiye, SSCB'den siyasi ilişkiler eksenin pozitif (+) tarafında iken kredi aldığı gibi Türkiye, SSCB ile siyasi ilişkileri pozitif (+) tarafta iken kredi açmıştır. SSCB'nin Türkiye'ye kredi açmasında en önemli saik kredilerin siyasi yakınlaşmaya vesile olması beklentisi iken Türkiye'nin, SSCB'ye kredi açmasının en önemli etken iktisadi getiri beklentisi, ihracatını arttırması ve sürdürülebilmesi, yatırımcılarına elverişli şartlar oluşturmasıdır. Türk Eximbank vasıtasıyla açılan bu kredilerde "Türkiye'nin dış politikası ve ekonomik hedefleri" gözetilmiştir.³⁸

Türkiye, SSCB'ye Gorbaçov döneminde kredi açmıştır. Gorbaçov döneminde uluslararası politik sistem değiştirilmiş, SSCB devleti ve toplumu başkalaşma (metamorfoz) aşamasına sokulmuştur. SSCB'de perestroyka (перестройка) ve glasnost (гласность) politikası uygulanan, SSCB'nin dış ticaretinde kapitalist ülkelerin payının arttığı, SSCB'ye kapitalist ülkelere açılan kredilerin arttığı yıllarda Türkiye de kredi açmıştır. Gorbaçov'un genel sekreterliğe başladığı yıl, 1985'te dış borcu 28,9 milyar USD iken Türkiye'nin de kredi açtığı 1989'da SSCB dış borcu yaklaşık iki katına, 54 milyar USD'ye çıkmıştır (The World Bank, 1990: 50). SSCB dış borcu 1991 sonunda 65 milyar USD olarak tahmin edilmiştir. 1986 sonuna göre dış borç %100'den fazla artmıştır (Curtis, 1998: 379). Aralığın ilk haftasında 65 milyar USD ile 68 milyar USD olarak tahmin edilen dış borç toplamını 9 Aralık 1991'de İnterfax haber ajansı 81 milyar USD olarak bildirmiştir. Cumhuriyetler Arası Ekonomik Komitenin toplantısında bu rakam ifşa edilmiştir.³⁹

3.5. Rusya Federasyonunun SSCB Borçlarını Tasfiyesi ve Türk Eximbank'ın Rusya Federasyonu'na Açtığı Kredi

SSCB'nin akıbetinin belirsizliği alacaklıları tedirgin etmiştir. Zira SSCB'den önemli sayılabilecek tutarda alacak birikti. 1991 sonunda SSCB'nin dış borçlarının toplamına ilişkin rakamlar değişik kaynaklarda en az 65 milyar USD en fazla 81 milyar USD olarak yer almaktaydı. Bu külliyetli tutar nedeniyle alacaklılar harekete geçmiştir. SSCB'nin borçlarından SSCB halefi devletlerin müteselsil sorumluluğunu yüklenen 28 Ekim 1991 tarihli memorandum ve 24 Kasım 1991 tarihli protokol imzalanmıştır. Ayrıca, 4 Aralık 1991'de "SSCB'nin Dış Borçlarına ve Aktiflerine Halefiyete Dair Anlaşma" imzalanmıştır. Böylece alacaklıların endişeleri sona ermiştir.

RF, SSCB dış borçlarının sorumluluğunu yüklediğinden haliyle Türk Eximbank'ın SSCB'ye kullandığı kredilerden kaynaklanan borçları da kabul etmiştir. Haziran 1993 itibarıyla RF'nin Türkiye'ye toplam borcu 650 milyon USD idi. Bu rakamın 130 milyon USD'lik kısmının vadesi gelmişti. RF, SSCB'den kalan 1993'te vadesi gelen borçlarını ödeyememiştir. Bu ne-

³⁸ http://www.eximbank.gov.tr/html_files/ulkekrgrar.htm (16. 04.2009).

³⁹ http://articles.latimes.com/1991-11-12/news/mn-1470_1_soviet-foreign-debt (29.6.2016)

denle Rus doğal gazı karşılığı olarak Eczacıbaşı'nın RF'ye 24 milyon USD'lik ilaç teslimatı riske girmişti.⁴⁰

Borçlar mahsuplaşma, silah alımı vb. yöntemlerle kapatılmaya çalışılmıştır. Eylül 1993'te RF, Türkiye'ye 520 milyon USD'lik borcunun %30'luk kısmını doğal gazla ödemeyi önermiştir. Borcun dörtte birinin ise, Türk müteahhitlik firmalarının alacaklarının finansmanında kullanılması teklif edilmiştir.⁴¹ Kredi borçlarının geri ödemesi, 1994'te, RF'nin ödeme güçlüğü içinde bulunması dolayısıyla ertelenmiştir. Bakiyeler sonraki yıllarda da 1995 ve 1998, ertelenmiştir. Daha sonra tamamı ödenerek 1'inci ve 2'nci dilim kredi, 300 milyon USD'lik kredi ilişkisi, tamamlanmıştır (Kalkay, 1999: 86). RF'nin ödeme güçlükleri nedeniyle, 19 Temmuz 1994'te, kredilerin yapılandırılması protokolü imzalanmıştır. Protokole göre RF, borcun 100 milyon USD'lik kısmını askerî malzeme ile ödeyecekti (Коптевский, 2003: 325).

Türkiye ile RF arasındaki iktisadi ilişkiler içinde tanımlanan kredi alışverişi, siyasi ilişkiler içinde tanımlanabilecek güvenlik temin aracı silah alışverişine dönüşmüştür. RF borçlarının bir kısmını silahla ödemiştir. Türkiye, RF'nin 1993'te önerdiği S-300 hava savunma füzelerini reddetmiştir. RF'nin Türkiye'ye silah ihracı 1993'te başlamıştır. 1993'te 25,7 milyon USD, 1994'te 15,4 milyon USD, 1995'te 70 milyon USD'lik ihracat tutarının bir bölümü RF'nin Türkiye'ye borçlarından düşülmüştür.⁴² Türkiye 1995'de 100 adet BTR-80 ve 22 adet MI-17 siparişi vermiştir.⁴³ Türkiye, 1995'te RF'nin 65 milyon USD'lik Eximbank kredi borcuna karşılık 19 adet MI-17 helikopteri almıştır. Türkiye, geçmişte RF'den çeşitli tarihlerde BTR-80 tipi personel taşıyıcı ve piyade tüfeği, ağır makinalı tüfekler, keskin nişancı tüfeği ve mühimmatını satın almıştır. Türkiye silah ve mühimmat için 40 milyon USD'ye yakın bedel ödemiştir (Başaran, 2013: 70).

RF, SSCB'den devraldığı borçların taksitlerini sadece Türkiye'ye değil başka ülkelere de ödeyemiyordu. RF'nin toplam dış borcu Ocak 1996'da 120,4 milyar USD'ye tırmanmıştır. Bu rakamın 103 milyar USD'si RF'nin SSCB'den üstlendiği miktardı (Curtis, 1998: 379). RF'nin Türkiye'ye kredi borçlarını kapatması için döviz olmadığından, doğal gaz ve silah da kâfi gelmediğinden RF, 1994'ten sonra 1995'te bir kez daha erteleme talep etmiştir. 1995'te RF'nin başka ülkelere olan borçlarının ertelenmesi ile ilgili olarak Paris Kulübü'ne gidildiğinden, Paris Kulübü koşulları çerçevesinde bu kredinin 2010'a kadar ödenmesi kabul edilmiştir (Kalkay, 1999, s. 86). Böylece 3 ve 4'üncü krediden kaynaklanan yaklaşık 371 milyon USD'lik borç 1995'te imzalanan erteleme anlaşması hükümlerine tabi tutulmuştur. 371 milyon USD'lik borcun 120 milyon USD'si mahsuplaşma yoluyla ödenip,

⁴⁰ Sergei Tshemistrenko, "Ekonomik Sorunlar Politik Çözümü Bekliyor", Kommersant Daily, 24 Ağustos 1993, 031: HBR_00053611: 24 Ağustos 1993.

⁴¹ Andrey, Borodin, "Rusya, Türkiye'ye Borcunu Doğal Gazla Ödemek İstiyor", Segodnya, 11 Eylül 1993, 077: HBR_00054183: 13 Eylül 1993.

⁴² Milliyet Gazetesi, 15 Şubat 1996, sf.9.

⁴³ Milliyet Gazetesi, 19 Eylül 1995, sf. 16.

kalan 251 milyon USD 1995'te ertelenmiştir. 251 milyon USD'lik borcun 2010'a kadar ertelenmesini sağlayan anlaşma sırasında, 15 Aralık 1995'te, Temmuz 1990'da imzalanan yatırım kredi anlaşmasının uygulama protokolü de imzalanmıştır. RF, 371 milyon USD'den kalan ve 1995'te ertelenen 251 milyon USD'lik kredi ile ilgili olarak, 17 Ağustos 1998 mali buhranından sonra, 2010'a kadar uzatılmak üzere yeni bir erteleme talebini gündeme getirmiştir (Kalkay, 1999: 86). 17 Ağustos 1998'de açıklanan ekonomik istikrar paketi ile RF borçlarını ertelemiştir.⁴⁴

Sonuç olarak SSCB'nin borçlarını yüklenen RF bu borçların bir kısmı karşılığında döviz yerine doğal gaz ve silah vermiştir. Kalan borçlar yeniden yapılandırılarak uzun vadeye yayılmıştır. SSCB'den sonra RF de Türkiye'den borç almıştır. Türkiye, RF'ye mal ihracını ve müteahhitlik hizmetleri ihracını arttırmak için borç vermiştir. SSCB ile RF siyasi ilişkileri negatif tarafta iken kredi görüşmeleri yapılması, 15 Aralık 1995'te uygulama protokolü imzalanması araştırmanın hipotezinin "iktisadi ilişkiler ile siyasi ilişkiler arasında etkileşim vardır, Siyasi ilişkiler pozitif (+) yönde seyrederken iktisadi ilişkilerin de pozitif (+) yönde seyretmesi beklenir" gerçeklikle bağlantısını zayıflatmaktadır.

Tablo 3: Türk Eximbank'ın SSCB ve Rusya Federasyonuna Kredi ve Garantileri (milyon USD)

Türü	Açılan ülke	Kredi limit	Kullandırılan tutar
Mal kredisi	SSCB	800,0	599,4
Proje kredisi	RF	350,0	124,0
Toplam		1.150,0	723,4

Kaynak: (DPT, 2000, pp. 151-152).

3.6. Türk Eximbank'ın RF'ye Kullandırdığı Kredi

Türkiye-RF kredi ilişkileri SSCB mirası üzerinden devam etmiştir. SSCB'nin feshiyle birlikte SSCB'nin devam eden devleti RF, SSCB'nin borçlarından kendi payına düşeni üstlenmiştir. Daha sonra SSCB'den bağımsız kalan diğer devletlerle ikili anlaşmalarla SSCB'nin borçlarını yüklenmiş ve SSCB'nin yurt dışındaki varlıklarını devralmıştır.

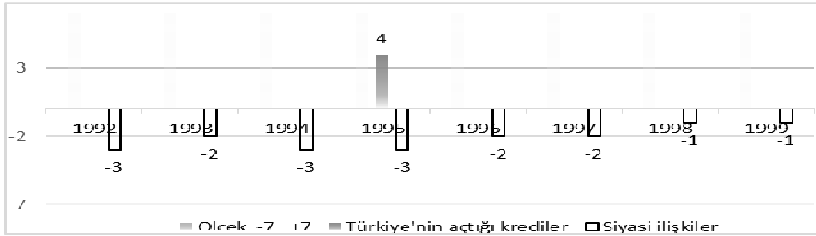
SSCB'nin siyasi varlığı sona ererken SSCB'nin dış borçlarının akıbeti hususu gündeme gelmiştir. 8 Aralık 1991'de imzalanan Belovejsk Anlaşmasının dibacesinde yer alan "Biz, ... Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası hukukun bir öznesi ve bir jeopolitik gerçeklik olarak varlığının sona ermekte olduğunu beyan ederiz." ifadesine göre SSCB'nin siyasi varlığı sona erdirilmiştir. Yine aynı anlaşmanın 12'nci maddesine göre "Yüksek Akit Taraflar; eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin anlaşmaları ve anlaşmalarından kaynaklanan uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeyi garanti etmektedir."⁴⁵ ifadesi ile Türkiye'nin SSCB'ye verdiği borçların ödeme yükümlülüğünü akit taraflar üstlenmiştir. Belovejsk

⁴⁴ Milliyet Gazetesi, 26 Ağustos 1998, sf. 7.

⁴⁵ Anlaşma metni için bkz.: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sovyetler-birligini-dagit-anlasma> (17.02.2016).

Anlaşmasından önce Ekim 1991'de Vneşekonombank SSCB dış borçlarını devralmıştır. Vneşekonombank, Aralık 1991'den sonra Rusya Merkez Bankası şemsiyesi altına girip, ticari bir banka olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Rusya, SSCB dış borçlarını devraldıkça Vneşekonombank'a borçların takibi sorumluluğu verilmiştir (Başaran, 2010: 15).

RF, Türk Eximbank'ın SSCB'ye kullandığı kredi borçlarını (anapara ve faiz) ödeme sıkıntısı yaşamıştır. Türkiye, 1990'lı yılların ilk yarısında RF'ye kredi vermek istemiştir. Ama RF'nin SSCB'den üstlendiği kredi borçlarını dahi ödeyememesi RF'nin kredi almasını geciktirmiştir. RF'nin kredi borçlarını ödeme sorunları müteahhitlik hizmetleri ile mal ticaretini negatif etkilemiştir. Haziran 1993'te Moskova Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Başmüsavirliği RF'deki yeni inşaat projeleri için Türkiye'nin Temmuz 1990'da SSCB'ye açtığı 350 milyon USD'lik dondurulan krediyi serbest bırakmak istediğini belirtmiştir. RF'nin Türkiye'den aldığı tüketim mallarından biriken borçlarını ödemeyi durdurmasından dolayı, Türkiye, Temmuz 1990'da SSCB'ye açtığı 350 milyon USD'lik kredinin kullanılmasını dondurmıştır.⁴⁶

Şekil 7: Türkiye'nin açtığı, Temmuz 1990'da imzalanan 350 milyon USD'lik yatırım kredi anlaşmasının uygulama protokolü ve 1992-1999 arası siyasi ilişkilerin seyri

RF, SSCB'den devraldığı borçları ödeyemezken bile Türkiye RF'ye kredi açmıştır. Temmuz 1990'da imzalanan 350 milyon USD'lik yatırım kredi anlaşmasının uygulama protokolü 5 yıl süren görüşmeler sonunda 15 Aralık 1995'te Moskova'da imzalanabilmiştir. Protokolle 350 milyon USD'lik yatırım kredisi Türkiye'den ihraç edilecek mal ve hizmetlerin finansmanı için kullanılacaktı (Коптевский, 2003, стр. 324). Protokole göre Türk Eximbank, RF'de Türk firmalarınca gerçekleştirilecek yatırımların desteklenmesi amacıyla Vneşekonombanka 350 milyon USD tutarında kredi açmıştır. 350 milyon USD'lik yatırım proje kredisi çerçevesinde, 240 milyon USD'lik kredi tahsilata bağlanıp büyük kısmı, 17 Ağustos 1998'den sonra olmak üzere, kullanılmıştır (Kalkay, 1999, s. 87). RF hükümeti, söz konusu kredi kapsamında dokuz projenin finanse edilmesi yönünde talepte bulunmuştur. Bu çerçevede, altı kredi anlaşması imzalanıp, bu anlaşmalardan dördü Yeltsin döneminde yürürlüğe girmiştir. 4 Türk firması tarafından yapılan 4 proje desteklenmiştir (Kalkay, 1999, s. 86-87). Proje kredisi kap-

⁴⁶ T.C. Moskova Büyükelçiliği Basın Müşavirliği arşivi 088: HBR_00051037: 10 Haziran 1993.

samında Yeltsin döneminde iş merkezi, hastane ve telekomünikasyon projelerine finansman temin edilmiştir (DPT, 2000: 154).

Türk Eximbank, Vneşekonombank dışında Türk müteahhitleri için "Müteahhitlik Hizmetleri Köprü Döviz Kredisi" açmıştır. RF ile Libya'da faaliyet gösteren firmaların mevcut şantiyelerinin ve mobilizasyon-makine parkının işler durumda muhafaza edilerek bu pazarlardaki yatırımların ve mevcut rekabet gücünün uzun dönemde kalıcılığının sağlanması amacıyla 50 milyon USD limitli bu kredi Ağustos 1999'da uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, RF'de faaliyet gösteren 7 firmaya toplam 21,4 milyon dolar kredi kullanılmıştır (DPT, 2000: 155).

3.6. İktisadi-Siyasi İlişkiler Etkileşimine Göre Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na Açtığı Kredilerin Tahlili

RF-Türkiye siyasi ilişkileri Şekil 6'da gösterilen siyasi ilişkiler ekseninin negatif tarafında seyretmiş hatta -3 askeri hazırlıkların yoğunlaşması aşamasına kadar gerilemiştir. RF ve Türkiye savaş uyarısında bulunmuştur. SSCB-Türkiye kredi ilişkileri siyasi ilişkileri ekseninin pozitif (+) tarafında iken gerçekleşmişti. RF-Türkiye kredi ilişkilerinin siyasi ilişkilerden kısmen etkilendiği sonucuna varılabilir.

SSCB sonrası Yeltsin dönemi süresince RF ekonomisi, toplumu, yönetimi, kültürü keşmekeş içinde kalmıştır. SSCB'den bağımsız kalan cumhuriyetlerde iktisadi, siyasi ve kültürel dönüşüm süreci başlayıp, istikrarsızlık yaşanmıştır. Bu ortam RF-Türkiye siyasi ilişkilerini negatif etkilemiştir. SSCB sonrası Yeltsin dönemi süresince Türkiye ile RF arasında çok sayıda siyasi buhran yaşanmıştır. Siyasi ilişkiler ekseninin negatif tarafına yönelmiştir. Petrol ve doğal gaz hatları rekabeti, Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük, Güney Kıbrıs ve Yunanistan'a silah satışı teşebbüsü, I. ve II. Çeçenistan Savaşı, RF'nin PKK desteği, Tataristan'ın bağımsızlık ilanı, Pantürkizm-Adriyatik'ten Çin Seddine dev bir Türk dünyası özlemi, Azeri-Ermeni çatışması, Bosna-Hersek, Kosova, AKKA, NATO'nun genişlemesi başlıca siyasi anlaşmazlık başlıklarıdır.

1992-1997 arasında RF-Türkiye siyasi ilişkileri ekseninin negatif tarafında (-1 ile -3 arasında) gidip gelirken, 1997'den sonra siyasi ilişkiler pozitif tarafa dönmüştür. Yeltsin döneminde siyasi ilişkilerin negatif yönde ilerleyişi savaşa kadar yaklaşmıştır. Savaş ilk kez 1992'de telaffuz edilmiştir. 11 Mayıs 1992'de Ermeniler tüm Dağlık Karabağ'ı işgal edip, Laçin yoluyla Ermenistan arasında bağlantı kurmuşlardı. Ermenilerin Nahcivan'a saldırması 1921 Türk-Sovyet Dostluk Anlaşmasının ihlalini doğuracaktı. 18 Mayıs 1992'de Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhittin Füsunoğlu, ordunun muhtemel bir harekât için hazır olduğunu, emir geldiğinde harekâtın kısa sürede başlatılabileceğini, sınır hattında gerekli askerî önlemlerin alındığını, konuşlanmanın sağlandığını açıklamıştır. 20 Mayıs 1992'de BDT Ordu Komutanı Mareşal Yergevi Şapoşnikov, Kafkasya'daki çatışmalara üçüncü bir ülkenin katılması durumunda, "III. Dünya Savaşının eşiğine gelineceğini" söylemiştir. Türkiye'nin, Azerilerin yanında silahlı çatışmaya girmemesinin

nedenlerinden biri Batı'nın Türkiye'ye vaat ettiği siyasi, askeri desteği vermemesi, ABD'nin Moskova Büyükelçisi Strobe Talbott'un biçimlendirdiği "ilkin Rusya" politikası olmuştur.

Diğer savaş kaygısı 1994'te yaşanmıştır. Haziran 1994'te Genelkurmay Başkanı Org. Doğan Güreş, "Rusya'nın artık çok ciddi bir tehlike olduğunu" söylemiştir. Güreş, "Bir yıl önce Rusya'nın yayılcı bir politika izlediğinin farkına vardım. Çarlık döneminin iddialarıyla hareket eden bir Rusya ortaya çıkıyor. Rusya, sınırları dışında yaşayan 30 milyon Rus konusunda da iddialı. Gürcistan, Kırım, Ukrayna ve Azerbaycan'da oyunlar oynuyor. Ermenistan sınırımızda Rus tümenleri var. Zor günler yaşıyoruz" demiştir.⁴⁷

Bu tehdit algılamaları, RF'nin AKKA'yı ihlali Türkiye'yi önlem almaya yöneltmiştir. 11 Kasım 1994'te ise Millî Savunma Bakanı Mehmet Gölhan, RF'nin, nükleer silahlar ve AKKA'da belirtilen tavanların aşılmasına ilişkin açıklama ve çalışmalarının Türkiye'yi endişelendirdiğini hatırlatarak, bu tür çevresel tehditler nedeniyle askerlik sürelerinin Bakanlar Kurulu tarafından uzatıldığını bildirmiştir.

1992-97 yılları arasında eksenin negatif tarafında seyreden siyasi ilişkilerden iktisadi ilişkilerin negatif etkilenmesi beklenirdi. 5 yıl süresince negatif siyasi ilişkilere karşın dış ticaret, turizm, müteahhitlik hizmetlerinin azalmaması, Türkiye'nin RF'ye kredi kullanılması, iktisadi-siyasi ilişkiler etkileşimi öngörüsüne tezat oluşturması, açıklanması gereken bir vakıdır.

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle SSCB'nin Türkiye ile siyasi ilişkilerinin eksenin pozitif tarafında seyrettiği 1930'lu yıllarda Türkiye'ye kredi açtığı sonucuna ulaşılmıştır. SSCB, siyasi ilişkilerin eksenin negatif tarafına yöneldiği 1945 ve sonrasında Türkiye'ye kredi sunmamıştır. SSCB, Stalin'in ölümünden sonra siyasi ilişkileri eksenin pozitif tarafında ilerletme çabasıyla iktisadi yardım önermiştir. SSCB'nin siyasi talepleri, Türkiye'yi Osmanlı devletinin tepkisine benzer şekilde ittifak, hamı arayışına itmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası beliren Batı-Doğu karşıtlığından istifade edip Batı Bloğunun himayesini talep etmiştir. Türkiye'nin Batı ile siyasi ilişkileri Batı kaynaklı iktisadi mazhar ve kredilerin payının çok artmasına yol açmıştır. ABD-SSCB arasındaki Soğuk Savaş Türk ekonomisini ABD'ye daha bağımlı hale getirmiştir (Baytal, 2007: 564).

II. Dünya Savaşı dünya iktisadi sistemini dönüştürmüştür. ABD ve SSCB 1944'de II. Dünya Savaşı sırasında yeni dünya iktisadi düzeni için işbirliğine niyetli görünürken ilerleyen yıllarda SSCB, ABD'nin oluşumuna, inşasına çabaladığı yeni dünya iktisadi sisteminde yer almamıştır. ABD önderliğinde IMF, IBRD, GATT imzalanıp, USD'nin yeni iktisadi düzenin parası olması sağlanırken SSCB "dolar emperyalizmine" hücum etmiştir. SSCB, ABD'nin önerdiği Avrupa'ya iktisadi yardım planına katılmamış ABD'nin planına

⁴⁷ Sergey Feoktistov, "Türkiye, Rusya'dan Korkuyor", Krasnaya Zvezda, 02 Haziran 1994, 056: HBR_00063313: 02 Haziran 1994.

karşın başka seçenekler sunma çabasına girmiştir. Türkiye, SSCB'nin değil ABD'nin iktisadi yardım planından istifade etmiştir. ABD'nin öncülüğünde oluşturulan dünya iktisadi yapılarına karşı SSCB öncülüğünde COMECON'un 25 Ocak 1949'da yayınlanan bildiri ile doğmasıyla (Pazarıcı, 1972: 219) tek bir dünya iktisadi sistemi yerine rakip iki ayrı iktisadi sistem apaçık görünmüştür. Türkiye, egemenliğinin SSCB tarafından 19 Mart 1945'te tehdit edilmesi sonrasında ABD öncülüğündeki yeni dünya iktisadi sisteminde yer verilmesini memnuniyetle kabul etmiştir.

Türkiye egemenliğinin tehdidinden uzun yıllar sonra 1957 ve 1958'de, İş Bankası ve Sumerbank'ın SSCB'den kredi almasına razı olmuştur. Türkiye, ABD'den umduğunu bulamayınca 1967'de SSCB ile yatırım malları ithalatı kredi anlaşmasını imzalamıştır. Kredi anlaşması siyasi ilişkilerin eksenin pozitif tarafında bulunduğu yılda imzalanmıştır. Kredi SSCB-Türkiye ticari ilişkilerini arttırmıştır.

Gorbaçov döneminde SSCB'nin yurt dışından aldığı krediler artmıştır. Türkiye ilk kez Eximbank aracılığıyla SSCB'ye 1989'da kredi açmıştır. SSCB öncelikle siyasi kazanım umuduyla Türkiye'ye kredi açarken Türkiye, SSCB'ye öncelikle iktisadi getiri beklentisiyle kredi açmıştır. Avrupa'nın SSCB'den bağımsızlığını ilan eden ülkeleri SSCB borçlarını yüklenmeleri halinde tanıyacağını bildirmesi iktisadi ilişkiler-siyasi ilişkiler etkileşiminin en bariz tarihi kayıtlarındandır.

SSCB'nin dağıtılması sonrası SSCB'nin devam eden devleti RF'ye Türkiye, Eximbank vasıtasıyla kredi kullandırmıştır. Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde RF'de yokluk, kıtlık ve kuyruklar sırasında RF'nin Batılı ülkelere borçları ve ithalatı artarken Türkiye de RF'ye hem kredi hem mal ihraç etmiştir. RF borçlara ilişkin değişik öneriler getirmiştir.⁴⁸ Mahsuplaşma, silah verme, doğal gaz, erteleme talebi gibi. RF'nin borçlarını ödeyememesi iki ülke arasında siyasi ilişkileri eksenin negatif tarafında ilerletmemiş, Türkiye'nin daha fazla kredi açmasını engellemiştir.

Araştırmanın değerlendirmesi (önemi) hususuna gelince, araştırma SSCB-RF-Türkiye arasında kredi ilişkileri ile siyasi ilişkiler arasındaki etkileşimi ortaya koyması açısından değerlidir. Asıl belgelerden istifade edilmesi de araştırmaya değer katmaktadır. T.C. Dışişleri Bakanlığı, arşivinin kayıtlarını talebime rağmen erişime açamaması maalesef araştırmanın daha da değerli olmasını engellemiştir.

Sonraki araştırmalar için önerilere gelince SSCB-Türkiye siyasi ilişkileri eksenin pozitif tarafına ilerlerken iktisadi ilişkiler de pozitif tarafa ilerlemiştir. Halbuki RF-Türkiye siyasi ilişkileri eksenin negatif tarafına ilerlerken iktisadi ilişkilerin eksenin pozitif (+) tarafında ilerlemesi şaşırtıcıdır. İktisadi ilişkilerdeki hacim ve tür artışı, siyasi ilişkiler ekseninin negatif tarafındaki ilerleyişi frenlemiştir. Türkiye ya da RF yöneticilerinin siyasi getiri için iktisadi müeyyideler uygulamaması siyasi-iktisadi ilişkiler etkileşimi öngörüsüne aykırıdır. Bu aykırılığın ayrıca araştırılması gerekir.

⁴⁸ Milliyet Gazetesi 03 Kasım 1999, sf. 7.

Araştırma (1950'li yıllardaki İş Bankası ve Sümerbank kredisi hariç tutulursa) SSCB-RF-Türkiye özel kişilerinden özel kişilere kredileri kapsamamaktadır. SSCB-Türkiye, RF-Türkiye kredi ilişkilerinin cereyan ettiği iktisadi model ve siyasi model farklıdır. Merkezi planlı model uygulayan SSCB ile karma ekonomik model uygulayan Türkiye arasında krediler de doğal olarak %100'e yakın kamu kaynaklı krediler, kamudan kamuya krediler şeklinde cereyan etmiştir. Özal'lı yıllar ile birlikte Türkiye'de uygulanan karma ekonomik modelde piyasa ekonomisinin payı artmaya başlamıştır. Gorbaçov ile birlikte SSCB'de de özel kişilerin üretimdeki payı artmaya başlamıştır. RF-Türkiye arasında özel kişilerden özel kişilere kredi açılması imkânı doğmuştur. Sonraki araştırmalarda özel kişiler arası kredi ilişkilerinin siyasi ilişkiler ile etkileşiminin araştırılması önerilir. Yeltsin döneminde Laleli'den ihracatta özel kredilerin açıldığı bilgisinin ve diğer özel kredilerin araştırılması yararlı olacaktır. Bu eklemeler makalenin boyutunu, kelime ve sayfa sınırlamalarını aşacağından dolayı yapılmamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi katalogları: Tarih: 1/9/1923 Sayı: 2710 Dosya: 86-20 Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 7.30..11. Rusya'da Türkçe ve Rusça yayınlanan Yeni Hayat, Rençber, Komünist, Başkurt gazeteleri ile komünizm propagandası yapan diğer gazete, belge ve risalelerin yurda sokulmaması; Tarih: 16/2/1935 Sayı: 1986 Dosya: 431-41 Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 51.10..3. Sovyetlerle yapılmış olan 8 000 000 altın dolarlık kredi protokolünün 7. maddesine göre teslim edilecek malzemeye karşılık verilecek ödeme taahhütnameleri; Tarih: 22/6/1967 Sayı: Dosya: E14 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 86.543..5. Türkiye-Sovyetler Birliği dış ticareti. Milliyet gazetesi arşivi: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
T.C. Moskova Büyükelçiliği Basın Müşavirliği arşivi: 088: HBR_00051037: 10 Haziran 1993, 031: HBR_00053611: 24 Ağustos 1993, 077: HBR_00054183: 13 Eylül 1993, 056: HBR_00063313: 02 Haziran 1994. Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Ayın Tarihi elektronik arşivi: <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1947-03-12>

Diğer Kaynaklar

Acartürk, E. ve Kılıç, R. (2011). Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(2), 1-21.
Akis. (1958). Dış Ticaret Demirperde Kredileri. Akis Haftalık Aktüalite Mecmuası, 13(219), 21-22.
Akkutay, B. L. (2014). Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (111), 411-466.

- Başaran, A. (2010). Rusya İmparatorluğu Devlet Bankasından Rusya Federasyonu Merkez Bankasına, İmparatorluk Rublelerinden Rusya Federasyonu Rublelerine, 1860-1991. Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi, 1(1), 4-18.
- Başaran, A. (2013). Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Başaran, A. (2014). Siyasi-İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi, RF-Türkiye Gaz ve Bavul Ticaretinin Tahlili, 1992-2000 Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi, 2(1), 49-66.
- Başaran, A. (2015). Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi: Türk-Rus İlişkileri Örneği. Avrasya Etüdüleri (48), 101-142.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 40, 545-567.
- Bernkopf, K. S. M. (2014). Center for Financial Stability Paper in Financial History Who Was at Bretton Woods? http://www.centerforfinancialstability.org/bw/Who_Was_at_Bretton_Woods.pdf
- Curtis, G. E. (1998). Russia: A Country Study (Vol. 115): DIANE Publishing Inc.
- Çelebican, G. (1973). Sovyet Rusya'da İktisadi Planlamanın Gelişimi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29(3-4), 247-287.
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/169/oik528.pdf>
- Erhan, Ç. (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 51(1), 275-288.
- Ertem, B. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri. Electronic Turkish Studies, 8(7), 157-183.
- Foreign Trade Statistics Vneshniaia Targovlia (Supplement), 1965, No.11 Foreign Trade of the USSR in the Postwar Years. (1967). Soviet & Eastern European Foreign Trade, 3(1), 39-64.
- Goodrich, M. K. (1991). Soviet Union, A Country Study (R. E. Zickel Ed. Vol. 550): Bernan Assoc.
- Gürün, K. (2010). Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnalçık, H. (2015). Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I. 55'inci basım. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İskit, T. (2001). Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi (3), 7-23.
- Kalijarvi, T. V. (1947). Introduction and Cronology of the Marshall Plan From June 5 to November 5, 1947. <http://marshallfoundation.org>

- /library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/Chronology_of_the_Marshall_Plan_June_5_1947_to_November_5_1947-1.pdf
- Kalkay, T. (1999). Bankacılık ve Finans Alanında Türk-Rus İşbirliği. Türk-Rus İş Konseyi 7. Ortak Toplantısı, 14-16 Ekim 1999, Antalya Topkapı Palace Tatil Köyü.
- Koptevskiy, V. N. (2003). Russia-Turtsiya: etapy targova-ekonomičeskova sotrudničestva: İV RAN.
- Korkmazcan, N. S. (2005). Truman Doktrini ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Mueller, A. P. (2003). Küba'nın Post-Sovyet Sosyalizmi. Piyasa: Üç Aylık İktisadiyat Dergisi (5), 65-69.
- Neumann: (1970). The Relationship Between GATT and the United Nations. Cornell International Law Journal, 3(1), 63-78.
- No: 3159. (1935). İtalya-Habeş Harbi Dolayısıyla Akvam Cemiyetince Kabul ve Aza Devletlere Teklif Edilen Tedbirlerin Tatbiki Hakkında Kararname, Resmi Gazete tarihi 18.11.1935, sayısı 3159.
- Pazarcı, H. (1972). COMECON (Hukuksal Yönü). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 27(03), 217-255.
- Poroy, N. (1947, 27 Haziran 1947). Büyük Amerikan Yardımı Etrafında ... Ulus Gazetesi.
- Sander, O. (1973). Tarihte Yöntem. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 28(01).
- Sesylmaz, T. B. (1967). Türkiye-Sovyetler Birliği Dış Ticareti. Cumhuriyet Arşivi (Tarih :22/6/1967 Sayı : Dosya :E14 Fon Kodu :30..1.0.0 Yer No :86.543..5. Türkiye-Sovyetler Birliği Dış Ticareti).
- Soylu: Ü. (2015). Osmanlı Borçlarının Çözüm Süreci Üzerine İktisadi Politik Bir Değerlendirme (1928-1933). Tarih Okulu Dergisi (21), 237-262.
- Şişecam. (2015). Özel Dosya: 80 Yıllık Geleneğin Öyküsü. Şişecam Topluluğu Dergisi.
- Tagirov, V. (1999). Soğuk Savaş Sonrası Türk Rus İlişkileri. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.
- TCMB. (2011). Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Tellal, E. (2000). SSCB-Türkiye İlişkileri: 1953-1964: Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.
- The World Bank. (1990). The Economy of the USSR Summary and Recommendations. Retrieved from Washington, D.C.: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187491468769887526/pdf/multi-page.pdf>
- Truman, H. S. (1947). Recommendation for Assistance to Greece and Turkey. The Committee on Foreign Affairs http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/pdfs/5-9.pdf.